

Edgar Hilsenrath

De nazi en de kapper

Vertaald uit het Duits door
Annemarie Vlaming

Anthos | Amsterdam

1

Ik ben Max Schulz, de buitenechtelijke, maar zuiver Arische zoon van Minna Schulz... ten tijde van mijn geboorte dienstmeisje in het huis van de Joodse pelshandelaar Abramowitz. Aan mijn zuiver Arische afkomst valt niet te twifelen, aangezien de stamboom van mijn moeder, Minna Schulz dus, weliswaar niet tot aan de Slag in het Teutoburgerwoud, maar toch zeker tot Frederik de Grote te achterhalen is. Wie mijn vader was kan ik niet met zekerheid zeggen, maar het moet er een van deze vijf geweest zijn: slager Hubert Nagler, meester-slotenmaker Franz Heinrich Wieland, metse-laarsgezel Hans Huber, koetsier Wilhelm Hopfenstange of huisknecht Adalbert Hennemann.

Ik heb de stambomen van mijn vijf vaders zorgvuldig na laten trekken en ik kan u verzekeren dat de Arische afkomst van deze vijf mannen onweerlegbaar vaststaat. Wat huisknecht Adalbert Hennemann betreft, over hem kan ik zelfs met trots zeggen dat een van zijn voorvaderen de bijnaam 'Hagen de sleuteldrager' droeg, als schildknaap van de roemruchte ridder Siegismond von der Weide, aan wie zijn heer en meester als teken van zijn grote vertrouwen een bepaalde sleutel toevertrouwde, te weten: de sleutel van de kuisheidsgordel van zijn echtgenote... een vergulde kuisheidsgordel, die later aan het hof van de grote koning beroemd werd en geschiedenis zou maken.

Itzik Finkelstein woonde in het huis naast ons. Hij was net zo oud als ik of... om preciezer te zijn en als ik me zo mag uitdrukken:

Itzik Finkelstein aanschouwde het levenslicht precies twee minuten en tweeëntwintig seconden nadat vroedvrouw Gretchen Fettwanst mij met een stevige ruk uit de donkere schoot van mijn moeder bevrijdde... als je mijn leven een bevrijding kunt noemen, wat... uiteindelijk en ten slotte... nogal twijfelachtig zou worden.

Twee dagen nadat Itzik Finkelstein ter wereld kwam, stond de volgende advertentie in de *Jüdische Rundschau* van onze stad, de Silezische stad Wieshalle:

‘Ik, Chaim Finkelstein, kapper, eigenaar van de gerenommeerde kapsalon De Heer van de Wereld, hoek Goethe- en Schillerstraße, Wieshalle, bestuurslid van de Joodse Kegelclub, plaatsvervangend algemeen secretaris van de Joodse Culturele Gemeenschap, lid van de Duitse Vereniging voor Dierenbescherming, de Vereniging van Plantenvrienden, het verbond Heb Je Naaste Lief en de Wieshaller kappersvakbond, opsteller van het geschrift *Haarsnit zonder happen*, neem de vrijheid om hierbij de geboorte van mijn zoon en opvolger “Itzik Finkelstein” bekend te maken.’

De volgende dag verscheen er een tweede advertentie in de *Jüdische Rundschau*, en die luidde als volgt:

‘Wij, de Joodse Culturele Gemeenschap van Wieshalle, verheugen ons dat wij de heer kapper Chaim Finkelstein, eigenaar van de gerenommeerde kapsalon De Heer van de Wereld, hoek Goethe- en Schillerstraße, Wieshalle, bestuurslid van de Joodse Kegelclub, plaatsvervangend algemeen secretaris van de Joodse Culturele Gemeenschap, lid van de Duitse Vereniging voor Dierenbescherming, de Vereniging van Plantenvrienden, het verbond Heb Je Naaste Lief en de Wieshaller kappersvakbond, opsteller van het geschrift *Haarsnit zonder happen*, ter gelegenheid van de geboorte van zijn zoon en opvolger “Itzik Finkelstein” hierbij hartelijk mogen feliciteren.’

Kunt u zich voorstellen wat Hilda... magere Hilda, het dienstmeisje van de Finkelsteins, tegen mevrouw Finkelstein zei toen het geboortebericht van de kleine Itzik in de *Jüdische Rundschau* van Wieshalle verscheen?

‘Mevrouw Finkelstein,’ zei ze, ‘zoiets begrijp ik niet. Uw huwelijk is dan wel meer dan tien jaar kinderloos geweest, maar de ge-

boorteadvertentie van de kleine Itzik, dat is een beetje te veel van het goede! Meneer Finkelstein is toch verder geen opschepper. Was juist altijd zo bescheiden!’

Magere Hilda: twee meter lang, twee meter dun, vogelgezicht, pikzwart haar.

Sara Finkelstein: klein en mollig, lorgnet op haar neus, grijzen-de haarkrans, ondanks haar nog jonge leeftijd. Zag er een beetje stoffig uit, zoals de eerbiedwaardige familieportretten in Finkelsteins ouderwetse woonkamer. Chaim Finkelstein: nog kleiner dan zijn vrouw, maar niet mollig. Een klein, mager mannetje... linkerschouder ietwat scheef, alsof 2000 jaar ballingschap, 2000 jaar leed aan die ene schouder waren gaan hangen. Aan de linkerschouder, de schouder die het dichtst bij het hart zit. – Chaim Finkelsteins neus is moeilijk te beschrijven. Ik zou zeggen... een beetje druipend... ook altijd een beetje rood door een chronische verkoudheid. Maar niet krom. Zijn neus was lang noch krom. Hij was normaal. Op zich normaal. Hij had ook geen platvoeten.

Haar? Of hij haar had? Kapper Chaim Finkelstein? Nee. Haar had hij niet gehad. Want Chaim Finkelstein, dat kleine mannetje, had levendige ogen. En wie die ogen zag, nam hem zijn kale kop niet kwalijk. En ook niet die neus die een beetje rood was, die altijd een beetje droop, en ook niet de nietigheid van zijn gestalte. Groot waren die ogen en helder en goedmoedig en wijs. Uit Chaim Finkelsteins ogen lichtten de letters van de Bijbel op en een hart dat begrip had voor zijn medemens.

Ja. Dat was Chaim Finkelstein, de Joodse kapper uit Wieshalle.

Op 23 mei 1907 vond in huize Finkelstein een geweldige gebeurtenis plaats: de besnijdenis van Itzik Finkelstein.

Ik neem aan dat u weet wat een besnijdenis is en dat u, als u Jood bent, uw eigen verminkte lid niet alleen bekeken, zagezegd beoordeeld hebt, maar ook weleens uw gedachten hebt laten gaan over de symbolische reden voor de ontbrekende voorhuid. Heb ik gelijk?

De besnijdenis is een teken van het verbond tussen de Heer en het volk Israël en wordt als zodanig ook *briet mila* genoemd. Als vlij-

tig encyclopedielezer heb ik geconstateerd dat de besnijdenis van Joodse knaapjes een soort van symbolische castratie is, een herkenningsteken als het ware dat het volgende moet verzinnebeelden: de veredeling van de mens, de beteugeling van zijn dierlijke driften en passies... een symbolische handeling die ik, als massamoordenaar, niet genoeg kan prijzen.

Toen Itzik Finkelstein werd besneden, verkeerde huize Finkelstein in feeststemming. De kapsalon, De Heer van de Wereld, was gesloten. Het dienstmeisje van de Finkelsteins, magere Hilda, vroeg aan mijn moeder of ze een beetje kon komen helpen, aangezien zij haar handen vol had, en mijn moeder, voorstandster van goed nabuurschap, ging naar de Finkelsteins en hielp magere Hilda in de keuken. Ze bakten honingkoek en apfelstrudel, zoete rozijnen- en amandelkoeken en allerlei andere lekkernijen. Ook op drank werd niet bekibbeld, en mijn moeder en magere Hilda, die op zich niets tegen een borrel hadden, dronken op de gezondheid van de Joden en op de gezondheid van Itzik Finkelstein.

Mijn moeder proostte in de keuken weliswaar op de gezondheid van de Joden en op de gezondheid van Itzik Finkelstein, omdat ze wel van een borreltje hield en omdat ze het leuk vond, maar ze had geen flauw idee waarom er zoveel gasten het huis binnenstroomden en wat voor een vreemd feest het was dat de Finkelsteins vierden, en toen ze magere Hilda uiteindelijk een beetje uitvroeg, lachte magere Hilda en zei toen:

‘Wat zou er helemaal moeten zijn? Onze kleine Itzik is vandaag acht dagen oud. Daarom snijden ze vandaag zijn piemeltje af! Zo gaat dat bij de Joden. Altijd op de achtste dag na de geboorte.’

‘Maar dat is vreselijk,’ zei mijn moeder. ‘Dan zal de kleine niet meer kunnen plassen... en later ook niet meer neuken.’

‘Helemaal niet zo vreselijk,’ zei magere Hilda. ‘Het piemeltje groeit toch weer aan.’ En toen legde magere Hilda aan mijn moeder uit hoe een en ander in zijn werk ging: ‘Luister, Minna,’ zei magere Hilda, ‘dat zit namelijk zo: je hebt zo’n vent, die noemen ze de *moheel*. Die heeft een lang mes dat aan beide zijden geslepen is. Daarmee snijdt hij het piemeltje van de kleine Jood af. Vervolgens mompelt hij een paar toverspreuken en dan groeit de afgesneden

piemel weer aan... niet te lang, niet te kort... precies lang genoeg... maar wel uitzonderlijk dik en sterk. Vandaar de kinderzeggen van de Joden.'

'Nou ja, zeg,' zei mijn moeder. 'Zoiets heb ik nog nooit gehoord.'

'Ten teken van het verbond tussen het volk Israël en de Heer,' zei magere Hilda, 'dat is tenminste wat kapper Chaim Finkelstein onlangs zei. Ook de rabbijn, die hier pas was, beweerde zoiets. Die had het zelfs over een bepaalde profeet... Jeremia heette die vent, geloof ik... en die moet tegen de Joden hebben gezegd: "Besnijdt u den Heere en doet weg de voorhuiden uwer harten."'

'Enkel de voorhuiden?' vroeg mijn moeder.

'Ja, de voorhuiden,' zei magere Hilda.

'Dan zouden ze bij de kleine Itzik alleen de voorhuid moeten afsnijden,' zei mijn moeder, en niet meteen zijn hele geval... net als bij het hart.'

'Nou ja,' zei magere Hilda, 'dat klopt wel... maar een piemel is nu eenmaal geen hart... die groeit immers weer aan... dat heb ik je toch uitgelegd.' Magere Hilda lachte boosaardig. Mijn moeder schudde haar hoofd en zei: 'Nou ja, zeg. Dat is toch godsonmogelijk.'

'Hoe oud is jouw kleine Max eigenlijk?' vroeg magere Hilda.

'Acht dagen,' zei mijn moeder, 'even oud als de kleine Itzik Finkelstein, of om preciezer te zijn: twee minuten en tweeëntwintig seconden ouder.'

'Dan zou ik als ik jou was ook zijn piemeltje af laten snijden,' zei magere Hilda. 'Want luister, Minna. Dat groeit dan weer aan, vast net zo als bij de Joden, niet te lang, niet te kort, precies lang genoeg, maar wel uitzonderlijk dik en krachtig.'

Hier aangekomen vraagt u zich waarschijnlijk af hoe ik dit allemaal nog zo precies weet, maar dat kan ik u met de beste wil van de wereld niet vertellen.

Na de voltrokken besnijdenis van Itzik Finkelstein rende mijn moeder opgewonden naar huis, alarmeerde meteen mijn vijf vaders, haalde mij uit de wieg en legde me op de keukentafel met de bedoeling mij van mijn lid te beroven, het zogezegd af te snijden. De familie Abramowitz was niet thuis... en ik, arm, hulpeloos en

weerloos schaap, was volledig aan hen overgeleverd. Ik moet een vermoeden hebben gehad, want ik ging tekeer als een bezetene en noch mijn moeder, noch mijn vijf vaders konden me kalmeren. De meester-slotenmaker hield mijn armpjes vast, de metselaarsgezel mijn beentjes, mijn moeder stopte mijn speen in mijn mond, de huisknecht en de koetsier stonden er verlegen bij, terwijl de slager grijnzend een lang mes tevoorschijn haalde.

‘Niet afsnijden,’ zei mijn moeder plotseling. ‘t Was toch maar een grapje.’

‘Niks grapje,’ zei de slager. ‘Zoiets is bittere ernst.’

‘Misschien groeit het wel niet aan,’ zei mijn moeder, ‘hij is tenslotte geen Jood. Bovendien is de moheel er niet bij om zijn toverspreuken te mompelen.’

‘Wat kan ons die moheel met zijn toverspreuken nou verdommen,’ zei de slager.

‘Doe het niet,’ zei mijn moeder. ‘Anders gaan we allemaal de bak in.’

Net toen de slager mijn lid wilde beetpakken gebeurde er iets vreemds. Ik, Max Schulz, sprong de slager plotseling schreeuwend naar zijn keel, beet stevig toe, ook al had ik nog geen tandjes, liet me op de grond vallen, kroop snel als de wind naar het raam, trok me op aan de vensterbank, aanschouwde voor het eerst in mijn leven... de straat... een heel normale straat... met trottoir en goot en kinderkopjes... en bakstenen huizen met scheve, bontgekleurde daken, aanschouwde karren en een gewemel van twee- en vierbenige levende wezens, zag ook de hemel... asgrijs en zwart... bedekt-gevekt-besmeurd-betrokken... zag rondcirkelende vogels... maar geen engeltjes, nergens engeltjes.

Beneden op straat dromden de mensen samen. Iemand riep: ‘Wat is er daar boven in hemelsnaam aan de hand?’ En mijn moeder, die inmiddels naar het raam was gelopen en mij op haar arm nam, riep terug: ‘Wat zou er aan de hand moeten zijn?’

U denkt waarschijnlijk dat ik u voor de gek houd? Of u gelooft het niet en u zult bij uzelf zeggen: ‘Max Schulz is niet goed snik! Hij denkt dat ze hem wilden doden... omdat hij een bastaard was... en

dat allemaal onder het mom van een besnijdenis, zoals gebruikelijk bij de Joden: op de achtste dag na de geboorte. Wat wil Max Schulz? Wat wil hij mij wijsmaken? Wie wil hij de schuld in de schoenen schuiven? Zijn moeder? De Joden? Of de lieve Heer? – En dan dat verhaal over de noodweer van de zuigeling, zijn vlucht, die indrukken aan het raam... Onzin! Zoiets bestaat niet! Een nachtmerrie! Meer niet! Maar ik wil u alleen maar mijn verhaal vertellen... in systematische volgorde... zeg je dat zo?... hoewel ik u niet alles vertel, zeg maar: alleen het belangrijkste of dat wat ik, Itzik Finkelstein, toen nog Max Schulz, als heel erg belangrijk beschouw.

Mijn vijf vaders kwamen iedere avond bij mijn moeder op bezoek. Ze stonden in de rij voor haar kamer. Gewoonlijk ging de sterkste, de slager dus, als eerste naar haar toe, daarna was de meester-slotenmaker aan de beurt, dan de metselaarsgezel, dan de koetsier, dan de huisknecht. Ja, de huisknecht kwam altijd als laatste, omdat hij de zwakste was, een kleine, tengere man met een piepstem, die geen andere keuze had dan zijn pik in het zaad van mijn andere vier vaders te dompelen.

De Joodse pelshandelaar Abramowitz kon dat natuurlijk niet goedkeuren, waar ik, Itzik Finkelstein, toen nog Max Schulz, in kan komen. De pelshandelaar Abramowitz had op zich geen bezwaar tegen mij of tegen het feit dat ik bestond, dat wil zeggen: zolang hij ervan overtuigd was dat ik de zoon van zijn koetsier Wilhelm Hopfenstange of van zijn huisknecht Adalbert Hennemann was, aangezien die twee als het ware familie van hem waren. Er kwam pas gedonder van toen de pelshandelaar wantrouwig werd. Op een dag zei hij tegen mijn moeder: 'Luister eens, Minna. Dat kan zo niet langer. Ik dacht dat het alleen mijn koetsier en mijn huisknecht waren. Maar vijf mannen in de rij, dat is te veel. Dit is tenslotte een fatsoenlijk huis.'

'Alle goede dingen bestaan in drieën,' zei mijn moeder.

'Maar niet in vijven,' zei de pelshandelaar. 'Zeker niet in vijven. Dit is een fatsoenlijk huis en ik moet je ontslaan.'

2

Op een regenachtige dag in juli... ik was net zeven weken oud... pakte mijn arme moeder haar koffers, nam mij op haar arm en verliet huize Abramowitz. Mijn vijf vaders hielpen vanzelfsprekend bij de uittocht. De bagage van mijn moeder bestond uit drie koffers, een rugzak, een boodschappennet en een paraplu. De slager droeg de zwaarste koffer, een gele houten koffer met een ijzeren slot en grendel, de meester-slotenmaker de bruine leren koffer, de metselaarsgezel de blauwe koffer van zeildoek, de koetsier de rugzak, terwijl de zwakke huisknecht alleen de paraplu en het boodschappennet meesleepte, een lichtgroen net met levensmiddelen, maar ook met andere gebruiksvoorwerpen erin, zoals: kousenbanden, haarrollers, lintjes enzovoorts.

U moet zich voorstellen dat mijn moeder een stevig vrouwspersoon was, van wie de mensen zeiden dat ze twee ton woog, ondanks haar dunne benen. Ze zag eruit als een wandelend biervat op stelten, stelten die het nog net voor elkaar kregen om haar enorme bovenlichaam met waardigheid te dragen. Vermeldenswaardig zijn verder nog het weelderige blonde haar van mijn moeder, haar staalblauwe ogen en haar wipneus, net zo grappig als haar onderkin met de lichtbruine wrat erop. Ze had zinnelijke lippen. Haar tanden waren wit en sterk. Tanden die de slager steeds opnieuw in vervoering brachten, want de slager zei altijd tegen mijn moeder: 'Mens, Minna, als ik jouw tanden zie, dan word ik altijd bang dat je mijn piemel afbijt.'

En dan placht mijn moeder te zeggen: ‘Ach, wat een onzin, Hubert, dat zou me alleen bij de huisknecht Adalbert Hennemann kunnen overkomen, omdat die van hem zo slap is. Wat hard als staal is, daar bijt ik niet in. Of denk je misschien dat ik mijn tanden wil breken?’

‘Nee, Minna,’ zei de slager. ‘Met tanden valt niet te spotten.’

Toen we het huis uit gingen, lag ik vredig te slapen op mijn moeders arm. Pas toen we langs Finkelsteins kapsalon liepen, werd ik wakker en begon te huilen. Chaim Finkelstein kwam meteen de kapsalon uit gestormd, hoewel hij net een klant aan het inzepen was, en ook magere Hilda deed het raam boven op de tweede verdieping open, zag wat er aan de hand was en rende de straat op. Ze kusten en knuffelden me zonder resultaat. Uiteindelijk zei mijn moeder: ‘Geen idee wat er met de jongen aan de hand is, meneer Finkelstein. Uw kapperszaak heeft de jongen behekst.’

‘Hoezo “zaak”?’ zei Chaim Finkelstein. ‘Ik heb geen zaak. Ik heb een “salon”.’

‘Dan heeft de salon hem behekst,’ zei mijn moeder. ‘Anders zou hij niet zo huilen.’

‘Kom, Minna,’ zei de slager, ‘sta niet zo met die Jood te praten... bovendien is die houten koffer te zwaar.’

‘Ja, we moeten verder,’ zei de huisknecht en mijn andere vaders vielen hem bij.

We wisten niet waar we naartoe moesten. Chaim Finkelsteins kapsalon lag immers, zoals ik al eerder vermeldde, op de hoek van de Goethe- en de Schillerstraße. De slager wilde per se op de Goethestraße blijven, ik neem aan dat dat vanwege de ‘Erlkönig’ was, hoewel ik er niet zeker van ben dat hij Goethes gedicht kende; misschien had de slager weleens iets over de dolle rit door het nachtelijke woud gehoord of over de vader en zoon of over een temperamentvol paard, en misschien was hij daarvan onder de indruk geraakt... maar de huisknecht, die hield van de ‘Glocke’,* dat weet ik heel zeker, die citeerde zelfs weleens uit Schillers grote gedicht:

* ‘Das Lied von der Glocke’ van Friedrich Schiller begint met de zin: ‘Fest gemauert in der Erden/Steht die Form aus Lehm gebrannt.’ [noot vert.]

‘Mens, Minna, ik krijg die piano niet van zijn plek, hij lijkt wel vastgemetseld...’ en die, die wilde per se dat we op de Schillerstraße bleven. Mijn andere drie vaders maakte het niet uit. De meester-slotenmaker zei dat de slotenmakers in de Goethestraße niet beter waren dan die in de Schillerstraße. De metselaarsgezel knikte en zei: ‘Ja, de huizen in de Schillerstraße zitten net zo onder de wand-luis als die in de Goethestraße.’ En Wilhelm Hopfenstange, de koetsier, constateerde dat het plaveisel van beide straten hobbelig was en vol glassplinters en andere rommel lag. Uiteindelijk nam mijn moeder de laatste en definitieve beslissing. Ze zei: ‘Laten we eerst maar eens oversteken!’

Kent u de Duitse stad Wieshalle? De straten zijn krom en smal, zo smal dat je van de andere kant van de straat niet alleen alles kon zien, maar ook alles kon horen wat er voor kapsalon De Heer van de Wereld werd besproken.

Daar stond Anton Slavitzki... Anton Slavitzki, de kinderschender... grijnzend naar ons groepje te kijken. Anton Slavitzki was kapper van beroep, net als Chaim Finkelstein, alleen niet zo’n goede. Zijn kapperszaak... geen kapsalon, zo deftig was die niet... lag tegenover De Heer van de Wereld, en wel zo dat beide kappers... Finkelstein en Slavitzki... elkaar door de etalageruit aan konden kijken, en dat deden ze vaak, Finkelstein glimlachend en minzaam, Slavitzki daarentegen vol haat en afgunst.

Slavitzki? Een lange, magere kerel was dat, met borstelige wenkbrauwen, zuipersogen die een beetje loensten, vettig haar, knokige neus en een pik zo lang dat die, als we de geruchten moesten geloven, tot over zijn knieën hing... en dat, zo zeiden de mensen, was ook de reden dat Slavitzki hem altijd met een elastiek aan zijn bovenbeen vastmaakte.

We staken de straat over. Toen we langs Slavitzki’s kapperszaak beenden... mijn vijf vaders hijgend onder de last van de bagage, mijn moeder, een op twee stelten zwevend biervat, met mij op haar arm, niet meer huilend, inmiddels gekalmeerd en net op het punt om weer in slaap te vallen... dus: toen we zo nietsvermoedend langs Slavitzki beenden, toen deed de kinderschender plotseling een

stap naar voren en kneep mijn moeder in haar dikke achterste.

Mijn moeder bleef verontwaardigd staan. Ze zei: 'Wat doet u nu, meneer Slavitzki! Ik ben een fatsoenlijke vrouw!'

Slavitzki begon te stotteren. Ja, zo was dat. Hij stotterde... de een of andere domme verontschuldiging... en dat beviel mijn moeder en ze zei: 'Nou ja, maakt niets uit. Mijn achterste heeft al zo menig hoofd op hol gebracht. Wat vindt u eigenlijk zo leuk aan mij?'

En Slavitzki zei: 'Uw achterste.'

Mijn moeder zei: 'Dus toch!'

Slavitzki zei: 'Mevrouw, als u zich eens modieus wilt laten knippen, dan doe ik dat gratis, hoewel ik eigenlijk geen dameskapper ben.'

En mijn moeder vroeg: 'Naar de laatste mode?'

'De laatste mode,' zei Slavitzki.

'Daar houd ik u aan,' zei mijn moeder. 'Wanneer wilt u mij knippen? Ik bedoel gratis?'

'Als u wilt doe ik het meteen,' zei Slavitzki.

'Nou, vooruit dan maar,' zei mijn moeder. 'Want van uitstel komt afstel. Dan maar liever meteen.'

Mijn moeder verdween met mij in Slavitzki's kapperszaak. Mijn vijf vaders bleven geduldig voor de deur staan wachten, maar toen er twee uur verstreken waren zei de slager tegen mijn andere vaders: 'Minna komt niet meer naar buiten. Geen wonder. Die heeft de langste pik van de Goethestraße.' En de huisknecht zei: 'Met de Schillerstraße erbij.' En de meester-slotenmaker zei: 'De langste en de krachtigste. Dat is bekend. Die vent is een meesterneuker.' En de metselaarsgezel zei: 'Ja, dat klopt. Maar hij is toch een Pool. En dat is verdacht.' En de koetsier Wilhelm Hopfenstange knikte en zei: 'Bovendien weduwnaar. En dat is nog verdachter.'

Mijn vijf vaders bleven nog even overleggen. Toen zetten ze de bagage van mijn moeder voor de deur van Slavitzki's kapperszaak, sloegen een kruis en maakten zich uit de voeten.

'Sjofel'... een ander woord weet ik niet om de kapkamer of de kapperszaak van Anton Slavitzki te beschrijven. Verweerde spiegels, kappersstoelen vol krassen en met opengebarsten zittingen waar

de houtwol uit puilde, de enige wasbak geel en gevlekt, afbladderende muren, een vloer vol scheuren, slechte belichting, alles schamel, stoffig, verwaarloosd. Achter een gordijn bevond zich een kooknis, direct naast de nooduitgang die op de achterplaats uitkwam, waar trouwens een closet was. Kapper Chaim Finkelstein en zijn beste klant, de pelshandelaar Abramowitz, noemden de klanten van Slavitzki 'lompennoproletariaat'.

Slavitzki's eigendommen zaten opgeborgen in drie commodes, die naast elkaar, in het gelid, voor de nooduitgang stonden. Slavitzki beweerde dat hij vroeger, toen zijn vrouw nog leefde, een eigen woning had gehad, maar dat was al lang geleden. Nu woonde hij in de kapperszaak. 'Waar heeft een weduwnaar een huis voor nodig,' zei Slavitzki tegen mijn moeder. 'Ik zet 's nachts een opklapbed neer en klap het overdag weer in. Begrijpt u, mevrouw Schulz. Zo is dat.'

'Daar kan ik in komen,' zei mijn moeder. 'Maar als u wilt dat ik en mijn Max hier blijven, dan moet dat veranderen. Dan moeten we namelijk wel een woning hebben.'

'Tuurlijk,' zei Slavitzki. 'We zullen zien. Alles op z'n tijd.'

Kunt u zich voorstellen hoe zo'n opklapbed, waar een eenzame weduwnaar in slaapt, geheel onverwachts wordt veranderd in een burgerlijke en rechtschapen echtelijke sponde, waarin niet alleen de magere weduwnaar, maar ook een dikke vrouw, die twee ton weegt ondanks haar magere benen, dus: twee personen van compleet verschillende lichaamsomvang moeten slapen?

Slavitzki wilde meteen de eerste nacht boven op mijn moeder duiken. Maar mijn moeder had 'haar regels' en verweerde zich met magere benen en dikke handen. 'Dat hoort niet,' zei mijn arme moeder. 'Ik heb "mijn regels". En dat hoort niet.'

Maar daar wilde Slavitzki niets van weten. Hij bleef het proberen, had het elastiek losgemaakt, stond naakt voor de nieuwe echtelijke sponde, toonde zijn lid, bracht mijn arme moeder helemaal in de war, maakte ruzie met haar, kroop weer onder de deken, marchandeerde, probeerde haar te overreden, begon uiteindelijk te vloeken, toen te schreeuwen.

Mijn moeder volhardde. Zo waarlijk helpe mij God almachtig! Zo was het. Wat niet hoort, dat hoort niet. Een mens moet principes hebben.

Toen Slavitzki eindelijk inzag dat hij het onderspit moest delven, kende zijn woede geen grenzen. Als een wildeman stormde hij de nieuwe echtelijke sponde uit, naakt, met opgeheven lid, schuim op zijn lippen, zweet op zijn platte voorhoofd, plakkende haren... om zijn woede en jeuk op mij uit te leven.

Kunt u zich een voorstelling maken van de omvang van deze misdaad? Ik, Max Schulz, net zeven weken oud, toekomstig massamoordenaar, maar op dat moment onschuldig, lag als een engel in mijn nieuwe wieg, de wasbak waar Slavitzki altijd in plaste, maar die helemaal droog was aangezien mijn moeder hem had drooggewist, lag gehuld in warme luiers... en een dekentje, sliep vredig, droomde over mijn collega's, de engelen, droomde met een glimlach op mijn gezicht... en werd plotseling uit mijn slaap gerukt, omhooggetrokken... wilde de engelen om hulp roepen maar kon niet schreeuwen, sperde ontzet mijn ogen open, piste van angst in mijn luiers, verslikte me, kreeg aanvallen van benauwdheid, kotste moedermelk over Slavitzki's hand, strekte handjes en beentjes uit, wilde mijn onschuld verdedigen, zag het enorme lid van Slavitzki, dacht dat het een reusachtige lintworm was, prevelde schietgebedjes, al had ik nog helemaal niet geleerd hoe je moest bidden, wilde doodgaan, verlangde terug naar de donkere, maar veilige schoot van mijn moeder... en landde plotseling op mijn buik op de kappersstoel die voor de wasbak stond.

Mijn moeder stond naast het opklapbed: twee ton zwaar, versteend van de kou, nachthemd scheef, laaghangende borsten... stond daar op haar magere, lange, onbehaarde, vrouwelijke ooievaarsbenen, bibberde niet, was alleen versteend, stond daar te kijken, stond slaperig met glazige blik te kijken, zag Slavitzki, zag de kapsalon, zag mijn fluwelen huid... Arisch, sneeuw wit, onschuldig... likte haar lippen, ging met haar tong langs haar tanden, wilde bijten, bedacht zich toen, zocht een sigaret, vond die uiteindelijk achter haar rechteroor, niet achter het linker, stopte hem in haar mond, tussen haar sterke witte tanden, vond ook een lucifer, niet

achter haar rechteroor, maar achter het linker, tilde haar magere been op, het linker, haalde de lucifer over de zool van haar pantoffel, zag het vlammetje, stak haar sigaret aan, pafte, staarde naar het mammoetbeen van kapper Slavitzki, grijnsde verlegen, giechelde omdat Slavitzki zweette... en kromp toen plotseling ineen.

Ik, Max Schulz, toekomstig massamoordenaar, maar op dat moment nog onschuldig, slaakte een bloedstollende kreet, verzette me, klampte me vast aan de houtwol van de opengebarsten kappersstoel, strekte mijn kopje, dat helemaal rood was aangelopen, piste opnieuw, onopzettelijk, moest ook een scheet laten, maar kon dat niet omdat de opening verstopt zat, begon te schokken, hoorde de engeltjes zingen, hoorde hun 'halleluja', zag zwevende harpen en panfluiten, zag klimmende voetjes op toonladders, zag verschillende sleutels, muzieksleutels en andere, zag ook de grote ijzeren sleutel van mijn voorvader, Hagen de sleuteldrager, hoorde de sleutel knarsen en kraken, zag de gouden kuisheidsgordel van zijn meesteres, zag haar schaamte, hoorde gegiechel en gefluister, zag de zonde op toonladders, zag een poel van verderf, zag geen engelen, zag geen harpen en panfluiten, hoorde de lieve Heer lachen, wilde bidden en kon niet meer...

Ik weet wat u zegt: 'Max Schulz is niet goed snik! Een nachtmerrie! Meer niet!'

Maar waarom zegt u dat? Heeft de lieve Heer de onschuld niet uitgevonden opdat die met voeten getreden kan worden... hier op aarde? En worden de zwakken en weerlozen niet door de sterken overrompeld, neergeknuppeld, verkracht, bespot, in de kont geneukt? Bij tijd en wijle zelfs simpelweg uit de weg geruimd? Is dat niet zo? En als dat zo is... waarom beweert u dan dat Max Schulz niet goed snik is?

3

Ik zal de jaren tot aan de zomer van 1914, mijn vroege jeugd, overslaan, aangezien ik daarover niets belangrijks te zeggen heb. Het enige vermeldenswaardige zou de Grote Oorlog kunnen zijn. Die kwam net op tijd om menig braaf burger in de Goethe- en Schillerstraße een beetje afleiding te bezorgen.

Weet u nog? Hij werd de Eerste Wereldoorlog genoemd! Wat mij aangaat, ik was al zeven, een grote jongen, wist van alles wat veel volwassenen niet weten, had kikkerogen in een onbestemde kleur die veel zagen, ook dingen die ze niet mochten zien. We waren verhuisd naar een souterrain onder Slavitzki's kapperszaak, een woning vol ratten. Van hier uit... vanuit het oogpunt van het kelderraam... zag de oorlog er grappig uit. Dagenlang trokken er lange colonnes voorbij. Marsmuziek dreunde in mijn kinderkamer. Van mijn kelderraam uit zag ik zwaar geschut van onderaf, ook mensen en dieren, ik was gek op paardenhoeven, vond het leuk om ze voor het raam te zien dansen, verbaasde me over de in de pas lopende soldatenbenen, wist niet dat er zoveel benen op de wereld waren. Vooral de stevige laarzen van de officieren bevielen me. Die waren glimmend en zwart, knersten over het plaveisel, hadden geen last van glasscherven, knipoogden naar me en vervulden me met geheime wensen.

Mijn stiefvader verdween voor een tijd en liet alleen een groot bord op de deur van de kapperszaak achter: Gesloten!

Tijdens zijn afwezigheid ging het er in onze kelder vrolijk aan

toe. Mijn moeder kreeg veel bezoek: soldaten, verlofgangers neem ik aan, aardige kerels die me vaak iets toestopten. In het begin kwamen ze alleen, daarna in complete roedels. Ik moest de wacht houden... voor de slaapkamerdeur... of in de wachtkamer, zoals onze woonkamer nu heette, briefjes met nummers uitdelen aan de mensen in de rij. Ik gaf ook inlichtingen, vertelde de nieuwelingen die mijn moeder nog niet hadden gezien, dat ze lange dunne ooievaarsbenen had, maar wel een vet achterste, dat ze twee ton woog, een vriendelijke aard had en ook gevoel voor kinderspelletjes, zelfs net zo kon blaffen als Satan, de hond van de burens, dat ze op handen en voeten kon kruipen en rondjes kon draaien.

Interesseert de Eerste Wereldoorlog in de Goethe- en Schillerstraße u? Zal ik u eens vertellen hoe we oorlogje speelden, de kinderen uit de Goethestraße tegen de kinderen uit de Schillerstraße? Of over de nieuwe grammofoon in de slaapkamer van mijn arme moeder, met zo'n ding dat eruitzag als een trechter en een hels kabaal maakte, zodat de ratten in mijn vallen helemaal wild werden? Maar ik neem aan dat het u niet interesseert.

Op een dag kwam mijn stiefvader terug uit de oorlog... al was de oorlog nog helemaal niet afgelopen... haalde het bord van de winkeldeur, hing een nieuw bord op met het opschrift: De zaak is weer open! – verjoeg de verlofgangers uit de slaapkamer van mijn moeder, ook die in de wachtkamer, die nu weer woonkamer heette, sloeg de grammofoon kort en klein, noemde mijn arme moeder een hoer, vloekte van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, sloeg haar in elkaar, bedronk zich... en toen... toen begon het oude leven weer, het werd gewoon vervolgd net als vroeger, voor Slavitzki de oorlog in ging.

De Joodse gemeenschap van Wieshalle telde negenenennegentig zielen. Als je bedenkt dat onze stad Wieshalle een stad was met 33.099 inwoners, dan moet je toch zeggen: het waren er niet veel. Maar aangezien de meeste Joden in de Goethe- en Schillerstraße woonden, placht mijn stiefvader te zeggen: 'Minna, deze stad is compleet verjoedst.'

Ik wil u graag het volgende gesprek beschrijven, dat op een dag

tijdens het middageten plaatsvond tussen mijn moeder, Minna Schulz, die ten gevolge van Slavitzki's perversiteiten rechtop stond omdat ze niet kon zitten, en mijn stiefvader... mijn stiefvader die knorrig op zijn vaste plaats zat, al een beetje bezopen, in een verschoten turnhemd en een onderbroek waar zijn slappe geslachtsdeel door naar buiten piepte.

'Als dat zo doorgaat, Minna,' zei Slavitzki, 'dan kunnen we wel inpakken. Deze stad is compleet verjoodst. En waar laten de Joden hun haar knippen? Bij Chaim Finkelstein. Omdat dat ook een Jood is. Logisch toch?' Mijn arme moeder schudde haar hoofd. 'Dat klopt niet, Anton,' zei ze. 'Dat klopt echt niet. De conciërge zei tegen mij: Negenennegentig Joden. Dat zei hij. Negentig daarvan wonen in deze buurt. Drieënvijftig in de Goethestraße en zevenendertig in de Schillerstraße. Best veel. Maar ook weer niet te veel. Reken maar eens na. Hoeveel huizen staan er in de Goethestraße en hoeveel in de Schillerstraße? En hoeveel woningen zijn er? Ik zeg je, Anton: in deze buurt wonen meer christenen dan Joden. – Moet je nagaan, Anton! En waar laten die christenen hun haar knippen? Bij Chaim Finkelstein!'

'Dan heeft hij ze behekst,' zei Slavitzki. 'Anders zouden ze daar geen vaste klant zijn! Anders kwamen ze wel naar mij toe!'

Mijn arme moeder schudde haar dikke hoofd weer. 'Dat denk ik niet, Anton. Want dan zou de katholieke schoenmaker Hans Baumeister van de hoek verderop niet zulke gouden zaken doen... ondanks de Joodse concurrentie van de overkant. De klanten in de Goethestraße en de Schillerstraße laten zich niet beheksen door de Joden. Die verwachten voor hun goede geld alleen... fatsoenlijke bediening.'

'En wat wil dat dan zeggen?' vroeg Slavitzki dreigend.

'Dat wil zeggen,' zei mijn moeder langzaam, 'dat Chaim Finkelstein betere zaken doet dan jij... omdat hij een betere kapper is! Die niet in de wasbak pist! En die knipt zonder happen!'

Als jongen kon ik fantastisch kopjeduikelen. Ik kon ook een radslag doen, mijn ledematen in allerlei bochten wringen, op mijn handen, op mijn hoofd staan, een spagaat maken, op mijn grote

teen sabbelen, ik trok gekke bekken, lachte vaak om niets, stotterde, gooidde steentjes naar kleine meisjes, schopte jongens die zwakker waren dan ik tegen hun achterste, sloeg ramen in, klom op daken, plaste vanaf daken op straat enzovoorts.

Op een dag zei mijn stiefvader tegen mijn moeder: 'Weet je, Minna, volgens mij zit er aan die jongen een steekje los.' Mijn moeder zei: 'Weet je, Anton. Dat is die eerste keer gebeurd.'

'Hoe bedoel je dat?' zei mijn stiefvader.

'Je pik was gewoon te groot,' zei mijn moeder, 'en te lang. Die stootte tegen zijn hersenpan. Of tegen zijn bovenkamer. En wat ontstond er toen: een mankement in zijn bovenkamer!'

'Een mankement in zijn bovenkamer,' zei Slavitzki.

'Ja, Anton,' zei mijn moeder serieus. 'Een mankement in zijn bovenkamer.'

Mijn stiefvader zag niet graag dat ik met Itzik Finkelstein, de zoon van zijn rivaal Chaim Finkelstein, speelde.

Maar ik speelde graag met Itzik Finkelstein. Ik liet Itzik zien hoe je rattenvallen zet, hoe je lange, zwarte dropstengels in de weke delen en achterwerken van de verdoofde ratten naar binnen brengt, liet hem het verschil zien tussen stompe en scherpe naalden, legde hem uit dat een regenworm ook zonder kop bleef bewegen in als het ware kapotgehakke toestand, wat betekende dat de worm of iets wat erop leek het wormenbestaan niet wil opgeven en uiteindelijk langer leeft dan de hand die hem kapotsnijdt. Ik leerde hem knikkeren, maakte hem erop attent dat het niet om de kleur maar om de grootte van de bolletjes ging, al gaf ik, bijvoorbeeld, de voorkeur aan blauwe knikkers boven de groene en aan de glinsterende boven die zonder glans of de matte, legde hem uit dat het gat in de goede aarde, waar we de knikkers in tikten, altijd groter moest zijn dan de knikkers waar we mee speelden – want anders bleven ze steken – en wat blijft steken en toch verder wil, dat moest een eigen wil hebben, maar knikkers hebben geen eigen wil; ze dringen niet naar voren, boren zich niet vanzelf in de goede aarde, ze zouden er dan met vingertjes toe gedwongen moeten worden... en dat was in strijd met de spelregels. Ik liet hem ook de straatstenen in de Goe-

the- en Schillerstraße zien, al kende hij die wel, maar hij kende ze niet zoals ik, liet hem zien hoe je straatstenen telde, welke geschikt waren voor het hinkelpinkelspel en welke niet.

Het gezegde wil: de ene hand wast de andere. Mijn vriend Itzik Finkelstein toonde zich erkentelijk. Aangezien we naar dezelfde school gingen, zelfs in dezelfde klas zaten en in dezelfde schoolbank, liet Itzik me vanzelfsprekend bij hem afkijken, hielp hij me met mijn huiswerk, oefende hij hoofdrekenen met mij, legde hij me uit waarom je na een punt met een hoofdletter begint: omdat de punt geen komma was maar een punt, en de punt was een afsluiting en betekende het einde, en wie na het einde opnieuw wilde beginnen, die kon dan maar beter meteen groot beginnen, want wie wilde er nu klein beginnen?

De ouders van mijn vriend Itzik Finkelstein kwamen oorspronkelijk uit Pohodna, een kleine Joodse stad in Galicië, en waren op een dag naar Duitsland geëmigreerd... ‘omdat’, zoals kapper Chaim Finkelstein me uitlegde, ‘de Joden daar in Pohodna gebrek leden, maar Duitsland een vooruitstrevend land was, een menswaardig land, waar ook een Jood de kost kon verdienen en gerustgesteld en met vertrouwen de toekomst tegemoet kon zien’.

In huize Finkelstein werd Jiddisch gesproken, want dat was de moedertaal van kapper Chaim Finkelstein en zijn vrouw Sara Finkelstein. Jiddisch is een soort Middelhoogduits, een taal die verwanter is aan de Duitse aard dan ons Hoogduits, dat in feite – zoals kapper Chaim Finkelstein me uitlegde – niet meer is dan ‘een verprutst, ontleed, opgeblazen Jiddisch’.

Of alle Joden in Wieshalle Jiddisch spraken onder elkaar? Wilt u dat weten? Nee. Een paar gezinnen maar, zogenaamde vreemdelingen. De anderen spraken ook thuis Duits. Want de meeste Joden in Wieshalle waren Duitse Joden, oud-ingezetenen, die al vele generaties lang in ons mooie vaderland woonden.

Ik, Max Schulz, de zuiver Arische zoon van Minna Schulz, leerde Jiddisch bij de Finkelsteins, maakte me met hulp van mijn vriend Itzik vertrouwd met het Hebreeuwse schrift, vergezelde mijn vriend op zaterdag naar de kleine synagoge in de Schillerstraße, bad soms mee omdat ik dat leuk vond, zat in de synagoge stil naast

de Finkelsteins, stond soms ook op wanneer de gemeente opstond, zong met de aanwezigen mee, wiegde mijn lichaam op het ritme van het gebed, fluisterde vol hartstocht: 'Sjema Jisraël Adonai Eloheinoe Adonai Echad! – Hoor Israël: de Heer is onze God, de Heer is de enige!'

We hadden het vaak over Jeruzalem, Itzik en ik. Op een keer zei ik tegen mijn vriend: 'Weet je... als we volwassen zijn... dan gaan we daar eens naartoe. Dat moeten we zien.'

De straatjongens in onze wijk hadden twee voetbalploegen: een christelijke en een Joodse. Het sprak voor zich dat ik, als beste vriend van Itzik Finkelstein, meespeelde in de Joodse ploeg. De doelpunten werden alleen door ons tweeën gemaakt – en wel omstebeurt. Itzik schoot alleen met rechts, ik met links. Wij werden alle twee beroemd, werden vaak uitgekafferd, zoals dat gaat als je beroemd wordt, maar gaven daar niks om, zeiden bij onszelf: ze zijn alleen maar jaloers – we waren gezworen kameraden.

Mijn vriend Itzik had blond haar en blauwe ogen, een rechte neus, fijn getekende lippen en mooie tanden. Maar ik, Max Schulz, de onechte, maar zuiver Arische zoon van Minna Schulz, had zwart haar, kikkerogen, een haakneus, dikke lippen en slechte tanden. U kunt zich vast wel voorstellen dat wij tweeën vaak verwisseld werden. De jongens van de tegenpartij noemden mij 'Itzik', * zeiden dat ik de bal had behekst, vroegen aan mij of mijn vader, Chaim Finkelstein, ook in de wasbak plaste, net als de stiefvader van mijn vriend Max Schulz, of hij zijn vrouw ook slaag gafen zo niet, waarom niet?

Als ik dat tegen mijn stiefvader Slavitzki zou hebben verteld, dan had hij alleen gezegd: Nou, wat zei ik je! Je moet niet met Itzik spelen. Die heeft je behekst. Dat is toch logisch. Waarom heeft hij jouw blonde haar? En jij zijn zwarte? En jouw rechte neus? En jij zijn kromme? Om het maar helemaal niet te hebben over ogen, lippen en tanden...

Maar ik vertelde het natuurlijk niet tegen mijn stiefvader, alleen tegen kapper Chaim Finkelstein.

* Duits: Itzig, verouderde benaming voor Jood [noot vert.]

‘Trek het je niet aan,’ zei Chaim Finkelstein. ‘Er zijn geen Joden die er zo uitzien als jij. Maar dat weten zij niet. Begrijp je dat? Ze hebben vooroordelen en denken nu eenmaal dat een Jood er op een bepaalde manier uit moet zien. En dat is nu eenmaal zoals jij eruit ziet.’

Itzik Finkelstein wist natuurlijk dat mijn stiefvader me af en toe verkrachtte, maar hij wist niet dat mijn stiefvader me ook sloeg. Op een dag liet ik hem de dikke rode strepen op mijn achterste zien. ‘En hoe doet hij dat?’ vroeg mijn vriend Itzik Finkelstein.

‘Met een rotting,’ zei ik... ‘en wel met een zwarte. We hebben ook een gele, maar die is alleen voor mijn moeder bestemd. Na de slagen doet de plek of doen de plekken een paar uur lang zeer. Dat is niet zo erg. Nee. Dat is helemaal niet erg. ’t Is alleen erg als hij mijn moeder slaat. Steeds als hij mijn moeder slaat, begint mijn achterste ook zeer te doen! En hoe!’

‘Dat begrijp ik niet,’ zei Itzik.

‘Ik ook niet,’ zei ik.

Ik kon veel begrijpen, maar veel begreep ik ook niet. Bijvoorbeeld mijn dromen: vaak droomde ik van een lang mes. Daarmee sneed ik Slavitzki zijn lid af, plakte het er bij mezelf aan omdat het zijne langer was, liep in de kinderkamer rond met dat lange lid, deed koprollen, maakte een spagaat, ging op mijn handen staan, op mijn hoofd, rende de woonkamer in, de slaapkamer, zag de lidloze Slavitzki naast mijn moeder in bed liggen, zag zijn jaloerse blik, zag hem in elkaar kruipen, wegkruipen, plaatsmaken voor mij, zag de vreugde van mijn moeder, die me streelde, mijn lid streelde, het lange, met haar dikke vingers, werd dan wakker.

Ik droomde ook over de gele rotting en de zwarte, zag ze allebei in mijn hand. Ik kon Slavitzki in mijn droom niet zien, maar ik hoorde hem schreeuwen... heel duidelijk... ik hoorde zijn stem, wist voor wie de klappen bestemd waren, hoorde het kletsende geluid van rotting tegen vlees.

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij
een subsidie van het Goethe-Institut.

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van de
Stichting Fonds voor de Letteren.

ISBN 978 90 414 1236 2

© 1990 Piper Verlag GmbH, München. By arrangement
with Literarische Agentur Dr. Ray-Güde Mertin Inh.
Nicole Witt e.K., Bad Homburg, Germany

© Nawoord Helmut Braun

© 2008 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,
Amsterdam en Annemarie Vlaming

Oorspronkelijke titel *Der Nazi und der Friseur*

Oorspronkelijke uitgever Piper Verlag GmbH

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © Magnum Photos / Hollandse Hoogte

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Wommelgem